

prioriterad fråga. Lévy vågar sig inte på att ställa någon framtidsprognos, men trots dessa kungars aggressiva framtoning har de alla betungande handikapp. Med undantag för Kina så kämpar de andra länderna med en svag ekonomi. Erdoğan är efter försöket till statskupp 2017 försvagad och paranoid. De iranska mullorna kan hysa vilka drömmar de vill om att utöka sitt territorium, vad landets ungdomar och medelklass önskar är reformer som stävjar korrupktion. Ryssland är illa ute med en raserad industri, en sviktande demografi och en BNP som är lägre än Danmarks. Och är Saudiarabien rustat för den era som inträder då landets oljeresurser sinar?

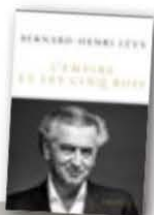
Medan USA tiger och västvärlden ger prov på en viss uppgivenhet, träder dessa fem länder fram, fast beslutna att ta sin revansch och till sin egen fördel rita om världskartan. Det är länder med högst olika betydelse. Det är svårt att till exempel jämföra Kina och det av sanktioner utsatta Iran, men det är länder som kan sluta strategiska allianser, som kan kämpa tillsammans, de skulle också, dessvärre, kunna starta krig.

Europa måste därför, menar Lévy, stå upp mot Erdoğan för det turkiska folket, mot Putin, Xi Jinping, Khamenei och den saudiska kungafamiljen, men för deras folk, speciellt om de är alltför skräckslagna för att vådja till oss.

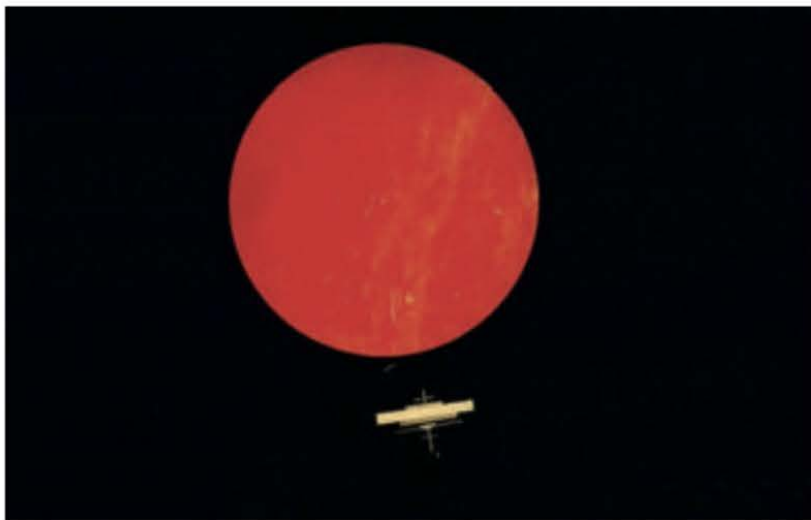
Lévys skildring av den aktuella situationen och skeendena i Kurdistan är intressant i sig. Hans tes att det växer fram nya maktkonstellationer som Europa måste ta ställning till är väl underbyggd och övertygande. För många svenska läsare innebär det som berättas ny och okänd information.

Bilden av författaren Bernard-Henri Lévy så som den har växt fram under alla de år han har befunnit sig i rampljuset förstärkts. Den utgörs av en fascinerande blandning av självbespeglning och äkta engagemang i initiativ som utspelar sig i krigszoner och är förenade med uppenbara risker. Även den falang som är kritisk till hans självupptagenhet och till honom som person måste om än motvilligt beundra hans insats i Kurdistan. ✨

Ruth Lötmarker

**L'EMPIRE ET
LES CINQ ROIS**
BERNARD-HENRI LÉVY
Grasset 2011

Kosmetiskt måleri: Ilya Chashnik/Röd cirkel mot svart fond.

FOTO: WIKIPEDIA

En andlig känga

KULTURHISTORIA

Inovellen "Solens ättlingar" (1922) av den ryska kommunismens metafysiske skildrare Andrej Platonov (1899–1951) beskrivs en revolution av kosmiska proportioner. Den utradar inte bara alla klass- och könsskillnader, utan innebär någonting mycket större: "ett uppror mot världsalldet". "Tinget måste förintast", konstaterar Platonov med en av världslitteraturens kanske slagkraftigaste paroller. Med hjälp av en "fotoelektromagnetisk resonanstransformator" (det vill säga: ett solbatteri) förvandlas människan till kroppslös materia som flyter ut i världsrymden och befolkar allt. Kommunismens slutmål är ett uppror inte så mycket mot sociala orättvisor, som mot ontologin som sådan.

Dylika idéer var inte gripna ur intet av den unge Platonov, utan härrörde från en utopisk, teknikoptimistisk och antropodiskal tankevärld som förförde unga snillen i Ryssland och på andra håll i början av 1900-talet och under de första Sovjetåren. Den hade i sin tur växt fram ur den väg av intresse för mysticism som föregick sekelskiftet. En salig blandning av Charles Fouriers tidiga utopiska socialism, den franska ockultismen med Eliphas Lévi i spetsen samt den brittiska spiritualismen, som använde ett pseudovetenskapligt språk för att bjuda emot den synbara meningstomheten i Darwins teorier – jämte Helena Blavatskys teosofiska mischmasch av alla världsreligioner med

buddismen i förgrunden – banade väg för ett särskilt ryskt tänkande där alla dörrar liksom stod öppna och där ord också krävde omsättning i handling. Varje idé skulle följas till dess yttersta spets; varje tanke tänkas fullt ut.

Resultatet blev ofta en vulgär utopism och vad man skulle kunna kalla en "filosofisk naivism". Bisarra förslag om att bestraffa naturen om skörden var dålig samsades med planer på att flytta ut i rymden, vända flodriktningar, flytta isberg ut till sandöknen och kontrollera väder och klimat. Som synes blev vissa av förslagen faktiskt verklighet. Andra förblev aningslösa upprepningar av den forngrekiska anekdoten om Xerxes, som påstods ha låtit piska havet efter ett förlorat sjöslag.

När ockultismen i början av 1900-talet blandades med marxism och socialism, uppstod en rörelse som senare kommit att betecknas som "den ryska kosmismen". Den är knappast känd i väst, men i Ryssland betraktas den som en viktig företeelse i den inhemska filosofin. Nu presenteras till sist dess centrala texter på engelska i antologin *Russian Cosmism*, redigerad av Boris Groys.

Kosmisterna var en brokig skara poeter, forskare, anarkister, köksfilosofier och konstnärer, med centrum i något så bisartt som en liten ort i centrala Ryssland, Kaluga. Tankeströmningens andliga fader är excentrikern, museibibliotekarien och oäkta aristokraten Nikolaj Fjodorov (1829–1903). Till en början publicerade denne själv lärde "homme de lettres" i princip inte ett ord, utan spred

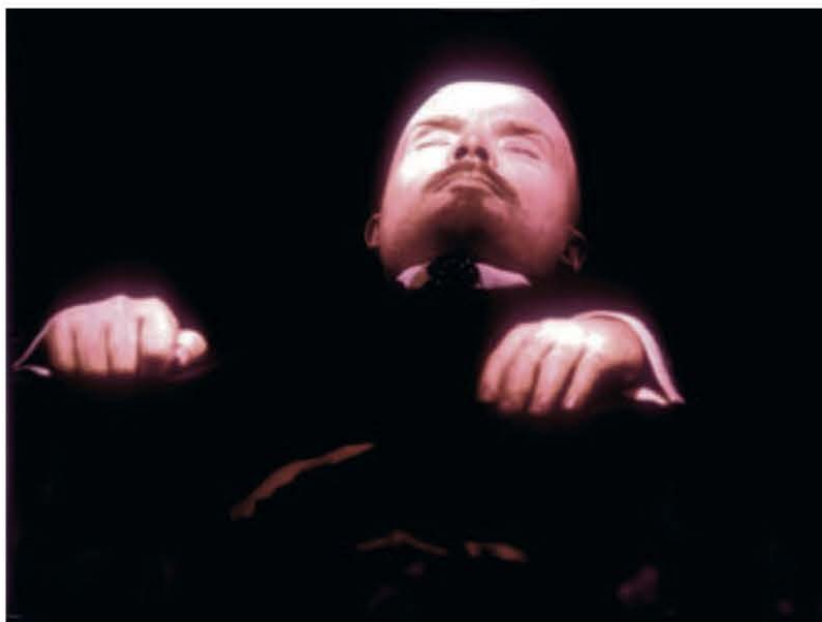
>>

sina idéer muntligt till en liten krets av lärjungar, varvid han fick öknamnet "Sokrates från Moskva". Han vägrade bli befördrad, gav bort större delen av lönen, hade samma kläder på sig oavsett årstid och levde ensam i ett litet Raskolnikovskt kyffe där han sov på en halmsäck. Efter hans död utgav lärjungarna hans samlade skrifter, *Den allmänna uppgiftens filosofi*, som fick stor spridning och blev en central text i det ryska tänkandet. "Det var som om jag läste mina egna tankar", konstaterade Dostojevskij när han kom i kontakt med några av hans idéer. Även Tolstoj umgicks med Fjodorov ett tag, innan den senare anklagade honom för bristande patriotism och avslutade vänskapen.

Fjodorov räknas alltså själv inte riktigt till kosmismen och är därför presenterad med en enda ypperligt kort text i antologin: "Astronomi och arkitektur" (enligt honom är all vetenskap en form av astronomi och all konst en form av arkitektur). Det är synd, eftersom hans rabiata, våldsamt patriarkala och närmast vansinniga "filosofierande" hör till en nietzscheansk tradition som omhuldas mycket i ett land som Ryssland och har utövat ett inte ringa inflytande. Med kännedom om hans idévärld klarar åtskilligt hos det ryska avantgardet. Kosmist eller ej, de två kosmistiska huvudidéerna finns redan hos honom: återuppväckandet av de döda och befolkandet av rymden.

För Fjodorov är det ett moraliskt imperativ att mänskligheten måste arbeta tillsammans för att "medvetet återskapa" alla som någonsin levat. Det är vår plikt på samma sätt som påbudet att inte döda. Han jämför detta med ett slags enormt konstprojekt, som han beskriver i närmast museivetenskapliga termer (han författade även ett antal verk i biblioteksvetenskap och "museifilosofi"). Detta är vad han kallar "den allmänna uppgiften". Om projektet lyckas kommer jorden rimligen att bli överbefolkad. Mänskligheten måste följaktligen ta språnget ut i rymden. Med hjälp av solenergi ska jorden (eller "den stora kyrkogården", som han också kallar planeten) förvandlas till en enorm "elektrisk båt" som seglar ut i rymden och befolkar "allt". Därmed kommer mänskligheten att förvandla hela universumet till en artefakt, ett konstnärligt objekt. Tid och rum som kategorier besegras; mänskligheten blir allestädes närvarande och evig.

Om Fjodorov var Sokrates från Moskva kallades en av hans lärjungar, Konstantin Tsiolkovskij (1857–1935), för "kufen från Kaluga". Han räknas som en av frontfigurerna för det sovjetiska rymdprogrammet och utarbetade några av dess allra tidigaste teoretiska verk, främst inspirerad av författare som Jules Verne. I Kaluga

Lenin i Moskva: vilar i andlig dimension.

FOTO: GETTY IMAGES

själpublicerade han emellertid även en mängd didaktiska broschyrer, i vilka han på hårdkokt prosa uttryckte sina planer för jordklotet.

Av en sådan erkänd figur väntar man sig kanske vetenskapliga texter snarare än naiva hemsnickrade spekulationer. För Tsiolkovskij är emellertid planeten Jorden inte så mycket en gravplats som "en öken". Enligt hans egna beräkningar finns

sovjetiska intellektuella storstadssamtalet och var bekant med sådana inflytelserika figurer som utbildningspolitikern Anatolij Lunatjarskij. Han spinner vidare på en annan huvudströmning från de ockulta 1800-talsrörelserna: numerologi och astrologi. Detta gör hans texter till antologins mest dubiösa. De är helt enkelt inte tillräckligt galna och saknar den "élan" som annars ofta utmärker de ryska tänkarna.

"Kommunismens slutmål är ett uppror inte så mycket mot sociala orättvisor, som mot ontologin som sådan."

det 400 gånger mer mark än nödvändigt. Det är först när befolkningmängden har ökat tusenfalt som människan kan bli herre över allting. Hemma i Kaluga har Tsiolkovskij räknat på det hela och vet nu hur det ska lösas. Det som krävs är en människans gemensamma kamp mot naturen, organiserad i en "arbetsarmé" som består av en front på minst 1 000 kilometer, helst flera tusen. Denna front, bestående av ett antal burliknande lådor utan botten i vilken varje soldat bor och verkar, på tio meters avstånd från varandra, utradar på sin långsamma frammarsch all växtlighet och allt djurliv och besår jorden med människovänliga grödor. Bakom fronten byggs massbosättningar, täckta av ett enormt nät som skydd mot insekter och oväder. När allt detta är klart återstår det bara "att reproducera sig, fylla Jorden och dominera naturen".

Tsiolkovskijs vän och kollega Alexandr Tjizjevskij (1897–1964) bodde också i Kaluga, men deltog aktivt i det tidiga

Istället anlägger Tjizjevskij en torr, pseudovetenskapligt ton som nog lurade en och annan läsare. Han anser sig ha etablerat en järnhård korrelation mellan solfläckarnas elvaåriga cykler och alla de större sociala händelserna på Jorden som krig, revolutioner och epidemiska utbrott. Även om hans "teorier" var mycket omdiskuterade när det begav sig kan man fråga sig om det finns någon som helst mening med att läsa dem idag; man hade önskat sig av redaktören Groys en tydligare markering mot den skriande pseudovetenskapliga rappakaljan i form av diverse tabeller och vaga hänvisningar till icke-redovisade "rön", som dessutom inleder antologin och skapar ett märkligt första intryck.

Även för de mer praktiskt inriktade marxisterna framstod ovanstående tankeexperiment snabbt som problematiska. Tjizjevskijs teorier befanns vara oförenliga med den marxistiska världsbilden och han dömdes till åtta års läger. Märkligt nog överlevde han, och arbetade

sedan resten av livet med att utveckla tekniker för konstbevakning.

Också anarkofuturisten Alexandr Svjatorgor (Agijenko) (1889–1937) dömdes, när Sovjet inte längre hade utrymme för radikalt tänkande, till åtta års läger och försvann. Han hann med ett tämligen stormigt liv. Han började som futurist och aktivist för "vertikalisterna" med slagor-

"Tjizjevskij anser sig ha etablerat en järnhård korrelation mellan solfläckarnas elvaåriga cykler och alla de större sociala händelserna på Jorden."

det "Ner med Kant". Efter revolutionen ägnade han sig åt att expropriera borgerliga lägenheter i Moskva, slåss mot tyskar och österrikare i Ukraina och organisera poesi-läsningar och debatter runt om i Sovjet under parollen "biokosmism". Hans variant av kosmismen skulle lite anarkonistiskt kunna kallas identitetskritisk och drar åt det anarkistiska hållet. Enligt honom står människan inför två centrala begränsningar: i tiden av döden och i rummet av "den primära positionen som tilldelats en av ens hem, stat och ras". Det är först genom att transcendera dessa två som hon kan bli fri. I rymden bryr sig ingen om din etnicitet eller ditt genus. På samma sätt måste också Jorden bli fri från Solen, runt vilken den annars kretsar "som en get runt herden". Sovjetstaten är för Svjatorgor bara ett första steg på vägen ut i världsalltet. Samtidigt utgörs hans egna dikter paradoxalt nog av ett slags oden till olika djur, som han anser är visare än människan, och av vilka – hellre än av Bergson, understryker han – vi borde lära oss filosofera.

Det är just antagonismen mellan mänskliga och natur som är så utmärkande för alla ovanstående tänkare. För forngrekerna, hävdade Albert Camus i sin bok om den revolterande människan, var den metafysiska revolten omöjlig, eftersom de såg sig själva som en del av naturen. Att vilja piska havet var sinnebild för ett "barbariskt vansinne". Samtidigt är det just den metafysiska revolten som gör den moderna människan modern. Den tidiga ryska kommunismen var ett uppror mot det givna; den var en dröm om övergången från den rådande hierarkin, den av naturen inrättade tsarmakten, till någonting icke-ödesbestämt, till ett tillstånd där människan äntligen bemäktigar sig naturen. Kampen mot döden är därför inom denna diskurs ingalunda oförnuftig, utan högst rationell och utgör kronan på verket i människans frihetsslängtan.

Idag kryllar det allttjämt av förslag om att såväl bekämpa döden som att tvärtom sluta reproducera sig "för miljöns skull". Samtiden pendlar mellan extrem

teknikoptimism och rural antimodernitet. Dagens nietzscheanska rörelser som transhumanism, vissa radikala grenar av ekologism eller den epistemologi som gör gällande att sanning är en position snarare än ett sakförhållande, verkar i samma tanke-tradition som kosmismen. Den påminner en å ena sidan om fluiditeten i centrala begrepp som liv, död, natur och tek-

nik, vilka till vardags framstår som tämligen självklara och som alltid mår bra av en vansinnig men inte nödvändigtvis poänglös omformulering. Å andra sidan kan man också se hur naivt och i synnerhet ofritt ett dylikt tänkande, om det genomförs utan extrem *rigueur*, kan vara.

En riktig filosof, har antologins redaktör Groys hävdade i en annan bok, är inte en sanningsproducent – utan "mannen på gatan". Den som träffat dessa män ute på

Dåliga förlorare: Xerxes straffar havet.

FOTO: ALAMY

gatan kan inte annat än ha vissa invändningar. Här ser vi också exempel på vart en sådan antiakademisk filosofi kan leda. När det gäller den ryska kosmismen får Groys det besvärligt när han i förordet ger sig på att legitimera dess bisarra idéer i dagens akademiska termer.

Texternas betydelse är snarare historisk, ungefär som Swedenborgs. Enligt Groys och flera andra forskare var kosmismen så dominant att den "satte agendan" för den sovjetiska vetenskapen, däribland det ambitiösa

rymdprogrammet. Därom kan man också tvista. Det är snarare tydligt att rörelsen till viss del är en efterhandskonstruktion; den upplevde en stor återfödelse i samband med Sovjets kollaps, dels på grund av nyväckt intresse inför allt som heter new age, dels på grund av en längtan efter en egen, riktig filosofisk ism av vilken det överrationella väst äntligen kan få sig en andlig känga.

Allt detta kan man alltså reservera sig mot. Det man däremot inte kan förneka är den tydliga kopplingen mellan kosmism, ockultism och det ryska avantgardet. Antologin bidrar till en klarare blick på 1910- och 1920-talets ryska tankevärld. Framstående författare som Andrej Platonov tycks ibland vara direkta lärjungar till Fjodorov, särskilt om man tar i beaktande den urbana museimunkens teorier om sexualdriften som någonting ont som bör utrotas. En inflytelserik futuristpoet och författare som Velimir Chlebnikov (1885–1922) och dennes radikala språkexperiment kan anföras som exempel på någonting gott som kommit ur den mer astrologiska kosmismen: även han var mycket intresserad av diverse ockultistiskt färgade "korrelationer" och gav sig hän åt numerologiska exerciser. Det gjorde honom till en usel tänkare men en fantastisk poet. Den finländske konsthistorikern Sixten Ringbom var en av de första att peka på den tydliga inspirationen som modernismen och det ryska avantgardet inom målarkonsten hämtade hos rörelser som teosofin och antroposofin; det är fortfarande omstritt och lite genant för somliga av den svarta kvadratens beundrare. Jevgenij Zamjatsins dystopiska men inte entydiga roman *Vi* från 1921 slutligen, med dess siffermänniskor och rymdkolonisering som samhällsdefinierande projekt, är en direkt gestaltning av hur världen skulle kunna se ut om kosmismen fick som den ville.

Kanske är det också logiskt att det balsamerade liket efter Lenin ännu idag ligger i en glaskista i en sval granitkammar mitt i hjärtat av Moskva. I ett av de många samtalen om det kommunistiska projektets andliga dimensioner i Platonovs stora roman *Tjevengur* säger en av huvudpersonerna att marxismen, den kan göra vad som helst. Lenin ligger bara där och väntar på vetenskapen. Han tänker resa sig från de döda. ✱

Maxim Grigoriev

RUSSIAN COSMISM
BORIS GROYS (RED)
The MIT Press 2018